

bülten

tmmob
makina mühendisleri odası

Haziran 2020, Sayı 264 Ekidir

**Sanayinin Sorunları ve
Analizleri (60)**

**Bünyesi Zayıf Ekonomide
Pandemi Hasarı Büyük**

Bünyesi Zayıf Ekonomide Pandemi Hasarı Büyük

Mustafa SÖNMEZ*

Özet

AKP yönetimi, uzun süredir kan kaybı yaşayan ekonomiye kalıcı çözümler üretmiyor, üretmesi de kolay görünmüyor. Döviz kazandırma yeteneği güçsüzleşmiş ekonominin dış kaynaklara bağımlılığı, dış yatırımcının çıkış yaptığı son yıllarda ekonomiyi sık sık sarsmaya yetiyor. Dış kaynak bulmanın kolaylığına aldanan iktidar, hesapsızca üstlendiği döviz riskinin altında iki büküm kalmış durumda.

Pandemi öncesi döviz krizi ile sarsılan ekonomi hızla küçülme ve işsizlikte tırmanma, enflasyonda iki haneliliğe saplanma zafiyetleri sergiledi. Pandemi, bu yapıya tuz biber ekti. Yılın ikinci çeyreğinde yüzde 15 dolayında küçülmesi beklenen ekonominin sonraki çeyreklerde kısmi toparlama sağlaması halinde bile yılı yüzde 5 ile 8 arasında küçülme ile tamamlaması olası. Sanayi üretiminin Nisan ayında yüzde 33 dolayında gerilemesi, otomotivde gerilemenin yüzde 75'i, bu gerilemenin giyim-tekstilde yüzde 60'a ulaşması ürpertici boyutlar. Resmi işsizliğin yüzde 13 dolayında görünmesine karşılık, genişletilmiş gerçek işsizlik yüzde 25'lere çıktı. Zorunlu izne çıkarılmış istihdamda görünen işsizler dikkate alındığında işsiz sayısı 13 milyonu, işsizlik oranı yüzde 40'ı buluyor.

Pandemi sonrasına kullanılacak Hazine kaynağı bırakmayan rejim, daha çok genişletilmiş para politikaları ile dümen tutmaya çalışıyor. Hazine açıkları ve kamu borçlanması büyürken Merkez Bankası kamu bankaları ve Hazine , genişletici para politikaları ile kredi ucuzlatıp ekonomiyi canlandırmaya çabalyorlar.

Ekonominin sert düşüşünün önünü kesmek için salgını önlemeye dönük tedbirleri erkenden kaldıran rejim, şimdi ülkeyi, ikinci bir salgın dalgasının riski altına soktu. Enflasyonu tek haneye indirme yönünde henüz bir gelişme görülmez iken ucuzlatılmış kredi faizleri için indirilen mevduat faizleri, dövize yönelişi kamçılıyor, dolarlaşma riski büyüyor.

Kredi musluklarının sadece kamu bankalarına değil özel bankalara da açılmaya zorlanması ile büyümede düşüş frenlenmek isteniyor. Ne var ki, bu yaklaşım, birçok yan etki yaratarak yeni sorunlara yol açıyor. Değersizleşen TL karşısında dövize yönelme, bu yan etkilerden biri. Dahası, genişletilmiş para politikası, enflasyonu tırmandıracak rüzgarlar da taşıyor. Dış kaynak bulmada iyice tıkanan rejim, içeriye ve dışarıya güven veremedikçe, bünye daha da güçsüzleşip daha da kırılğan hale geliyor.

Ekonomik anlamda güçsüzleşmekten mağdur olanların sayısı her geçen gün daha çok artıyor ve genel durum siyasi değişim talebini büyütüyor. Bu siyasi değişim basıncının önümüzdeki günlerde daha çok öne çıkması beklenebilir.

* İktisatçı-Yazar, Makina Mühendisleri Odası Danışmanı

Korona virüsü (COVID-19) salgını Haziran ortalarına kadar olan zaman diliminde dünyada 8 milyon vakaya ve 450 bine yakın insanın ölümüne yol açtı. Türkiye 14 Haziran itibari ile 178 bin 239 vaka ve 4 bin 807 ölümlü, dünyada 11'nci ülke oldu. Salgın birçok ülkede zirve yapıp inişe geçmekle birlikte, yer yer ikinci dalga haberleri gelmeye ve her tür senaryo ikinci dalga ihtimaline göre yenilenmeye başladı. Türkiye'de 11 Mayıs'ta AVM'lerin açılma kararı ile başlatılan "yeni dönem", 1 Haziran kararları ile hızlandırıldı. Ne var ki, gelen vaka sayılarındaki artışlar, ekonomik sıkıntılarla başvurulanan "normalleşme" için, vaktin erken olduğu savını güçlendirmeye başladı.

Pandeminin ekonomide yol açtığı tarihi küresel daralma ile ilgili senaryolar da içinde ikinci dalga ihtimali barındırmaya başladı. Uluslararası Para Fonu (IMF), tarafından Nisan ayı başında yayımlanan tahminler, Haziran'da Dünya Bankası ve OECD tarafından yayımlanan tahminlerin yanında iyimser kaldı. Türkiye için de tahminler yapan bu kuruluşlar, 2020 Türkiye küçülmesinin yüzde 5 ile 4 arasında olabileceğini tekrarlarak ikinci dalga yaşanması halinde küçülmenin yüzde 8'i aşacağını ifade ettiler.

Haziran ortalarına kadar üretilen öncü göstergeler, Türkiye'nin tüm dünyada olduğu gibi 2020 ikinci çeyreğinde (Nisan-Haziran), tarihinde görmediği büyüklükte bir küçülme yaşamakta olduğunu, bunun kontrol altında tutulması konusunda AKP iktidarınca üretilen politikaların ise çok yetersiz, sık ve sarsaklayıcı nitelikte olduğunu ortaya koyuyor. Küresel piyasalarda oldukça riskli ve mali itibarı yetersiz olarak görülen Türkiye'de dış kaynak bulma sorunu büyürken iktidarın hızla artan kamu maliyesi sorunu eşliğinde pandeminin sağlık ve ekonomik hasarlarını yönetmekte iyice yetersiz hale geldiği gözleniyor.

Tahminler, senaryolar

IMF, Nisan 2020 tarihli "Küresel Ekonomik Görünüm" raporunda 2020'de küresel ekonominin 2008'deki finansal krizden daha kötü biçimde,

yüzde 3'lük sert daralma kaydetmesini beklediklerini bildirdi. Raporda, "Salgını çevrelemek için efektif politikalara ve çok taraflı işbirliklerine ihtiyaç var, baz senaryoda yılın ikinci yarısında salgının etkilerinin azalacağı varsayımı ve ekonominin normalleşmesiyle 2021'de küresel ekonomi yüzde 5,8 büyüyebilir." dendi.

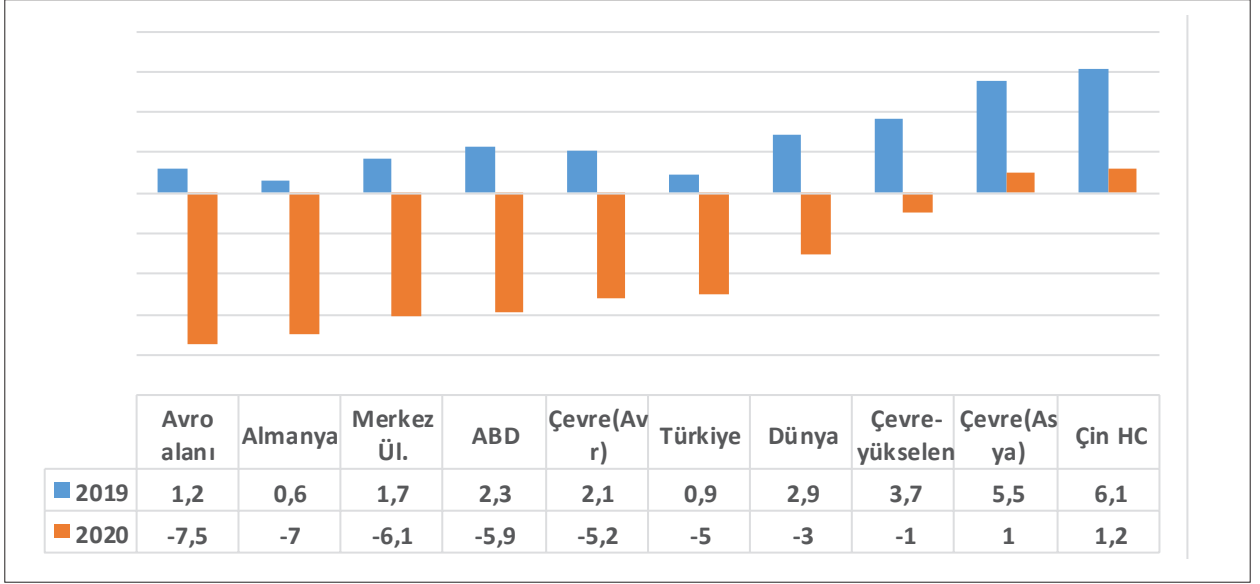
Raporda her ne kadar sert aşağı yönlü revizyonlar olsa da risklerin hala aşağı yönlü olduğu vurgulandı, salgının tahmin edilenden daha uzun süreli olabileceği hatırlatıldı. 2020 yılı gelişmiş ülke ekonomileri için küçülme tahmini yüzde -6,1'e indirilirken ABD büyüme tahmini yüzde 2'den yüzde -5.9'a, Euro Bölgesi tahmini yüzde 1.3'ten yüzde -7.5'e düşürüldü.

Raporda gelişen ülke ekonomileri için 2020 tahmini yüzde eksi 1'e çekilirken 2021 tahmini yüzde 6,6 oldu. Çin'in 2020 büyüme tahmini yüzde 1,2'ye düşürüldü, 2021 tahmini yüzde 9,2 oldu. IMF'ye göre gelişen Asya ekonomisi 2020'de yüzde 1 ile tek büyüyen ekonomi olacak, gelişen Avrupa ekonomileri için 2020 reel GSYH büyüme tahmini yüzde -5.2, Rusya tahmini yüzde - 5.5 olarak açıklandı.

2019 yılını zaten yüzde 0,9 gibi çok düşük bir büyüme ile kapamış Türkiye ekonomisinin yeniden toparlanmayı umarken COVID-19 ile sert bir çöküş yaşaması, 2020'nin nasıl bir sayı ile bitireceği tahminlerine ilgiyi de artırdı. IMF, son raporunda bunu yüzde eksi 5 küçülme olarak açıkladı.

IMF'in kardeş kuruluşu Dünya Bankası ise Haziran 2020 tarihli Küresel Ekonomik Beklentiler Raporu'nda küresel ekonomi ile ilgili tahminleri biraz daha aşağı çekti. Salgının yarattığı hızlı ve büyük şok ile salgına karşı alınan önlemlerin ekonomiyi ciddi bir daralmaya sürüklediğine işaret edilen Dünya Bankası raporunda, küresel ekonominin bu yıl yüzde 5,2 küçüleceği tahminine yer verildi. Raporda, bunun İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yaşanan en derin durgunluğu yansıttığı aktarıldı.

Dünya Bankası, Ocak ayında yaptığı tahminlerde küresel ekonominin bu yıl yüzde 2,5 büyüyeceğini

Grafik 1. COVID-19: IMF'ye Göre Krizin 2020 Küçülme Tahminleri (%)

Kaynak: IMFDatabase

öngörmüştü. Bankanın raporunda, 2021 yılına ilişkin küresel ekonomik büyüme tahmini ise yüzde 2,6'dan yüzde 4,2'ye yükseltildi.

Merkez ekonomilerdeki iç talep ve arz, ticaret ile finans alanlarında ciddi bozulmaların yaşandığı belirtilen raporda, bu ülkelerin ekonomilerinin 2020'de ortalama yüzde 7 daralmasının, gelecek yıl ise yüzde 3,9 büyümesinin beklendiği de ifade edildi.

Gelişmiş ülkeler grubunda yer alan ABD ekonomisinin bu yıl yüzde 6,1 küçüleceği, gelecek yıl yüzde 4 büyüyeceği öngörüsü yer aldı.

Avro Bölgesi ekonomisinin ise bu yıl yüzde 9,1 daralacağı, gelecek yıl yüzde 4,5'lik büyüme performansı göstereceği belirtildi.

Japonya ekonomisinin de bu yıl yüzde 6,1 küçülürken, gelecek yıl yüzde 2,5 büyüyeceği öngörüsü de raporda yer buldu.

Çevre ekonomilerinin ise bu yıl ortalama yüzde 2,5 daralacağının tahmin edildiği raporda, Çin'in

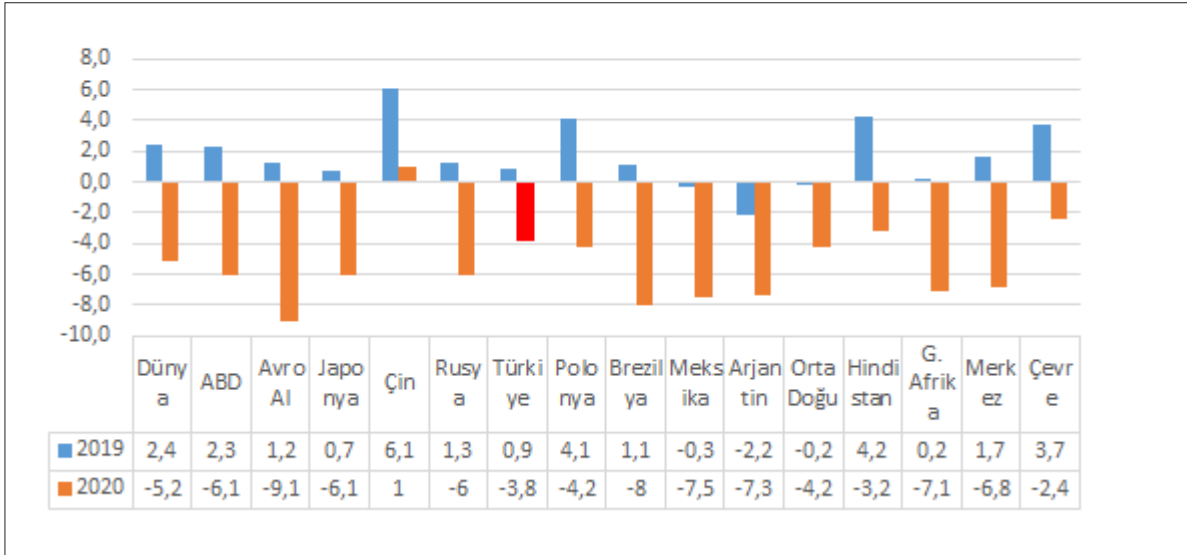
bu yıla ilişkin ekonomik büyüme tahmini yüzde 5,9'dan yüzde 1'e düşürüldü. Çin ekonomisinin gelecek yıl ise yüzde 6,9 büyüyeceği öngörüldü.

Türkiye ekonomisine ilişkin beklentilerin de yer aldığı raporda, ülke ekonomisinin bu yıl yüzde 3,8 küçüleceği, 2021'de ise yüzde 5 büyüyeceği tahmini yapıldı.

Son olarak, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), yeni tip korona virüs (COVID-19) salgınının "yüzyılın en büyük barış zamanında ekonomik krizi" tetiklediğini belirterek, salgında ikinci bir dalga ihtimaline ve onun yaratabileceği yeni daralma senaryosuna da yer verildi.

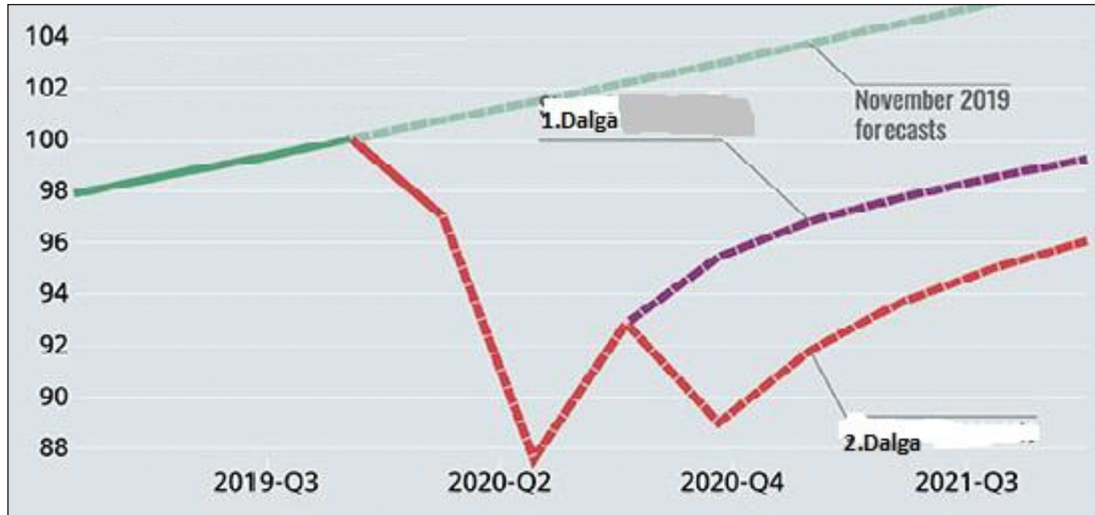
OECD'nin Haziran ayı Ekonomik Görünüm Raporu'nda salgının kontrol altında olduğu ve ikinci dalganın yaşanmayacağı senaryosunda, dünya ekonomisinin bu yıl yüzde 6 daralacağı ve gelecek yıl yüzde 5,2 genişleyeceği öngörüldü.

Bununla birlikte, Covid-19 salgınında ikinci dalganın gelmesi halinde, küresel ekonominin bu yıl

Grafik 2. Dünya Bankası'nın Dünya'da ve Türkiye'de Küçülme 2020 Tahmini (%)

Kaynak: Dünya Bankası

Grafik 3. OECD'nin Birinci ve İkinci Dalga Senaryoları

Kaynak: Dünya Bankası

yüzde 7,6 küçüleceği ve 2021'de ise sadece yüzde 2,8 büyüyeceği tahmini yapıldı.

Salgından en fazla etkilenen ülkeler olan ABD, Fransa, İngiltere, İspanya ve İtalya'nın bu yıl en sert ekonomik daralmayla karşı karşıya kaldığı raporda yer aldı.

Salgında ikinci dalganın yaşanmadığı senaryoda, ABD ekonomisi için 2020'de yüzde 7,3 daralma ve 2021 için yüzde 4,1 büyüme tahmininde bulunuldu. Salgında ikinci dalganın yaşandığı senaryoda ise ABD ekonomisinin 2020'de yüzde 8,5 küçüleceği ve 2021'de yüzde 1,9 büyüyeceği öngörüldü.

Avro Bölgesi için de bu yıl yüzde 9,1 küçülme ve gelecek yıl yüzde 6,5 büyüme öngörüldü. İkinci dalga senaryosunda ise bölge ekonomisinde daralmanın bu yıl yüzde 11,5'e yükseleceği ve 2021'de büyümenin yüzde 3,5 olacağı ifade edildi.

OECD raporunda, Türkiye ekonomisinin bu yıl yüzde 4,8 daralacağını öngörürken, salgında ikinci dalganın yaşanması durumunda ise bu daralmanın yüzde 8,1'e çıkabileceği tahmini yapıldı

OECD Başekonomisti Laurence Boone, raporda durumu şöyle ifade etti: , "2021'in sonundaki gelir kaybı, insanlar, şirketler ve devletler için korkunç

ve uzun süreli sonuçları ile birlikte savaş zamanı dışında son bir yüzyıl içindeki herhangi bir resesyondan daha fazla olacak."

Ekonomide bugünün toparlanma politikalarının gelecek on yılda ekonomik ve sosyal beklentileri şekillendireceğine dikkat çeken Boone, hükümetleri düşük ücretlileri ve yatırımları desteklemek için daha fazla harcama yapmaya çağırdı.

Türkiye'de ikinci çeyrek küçülmesi

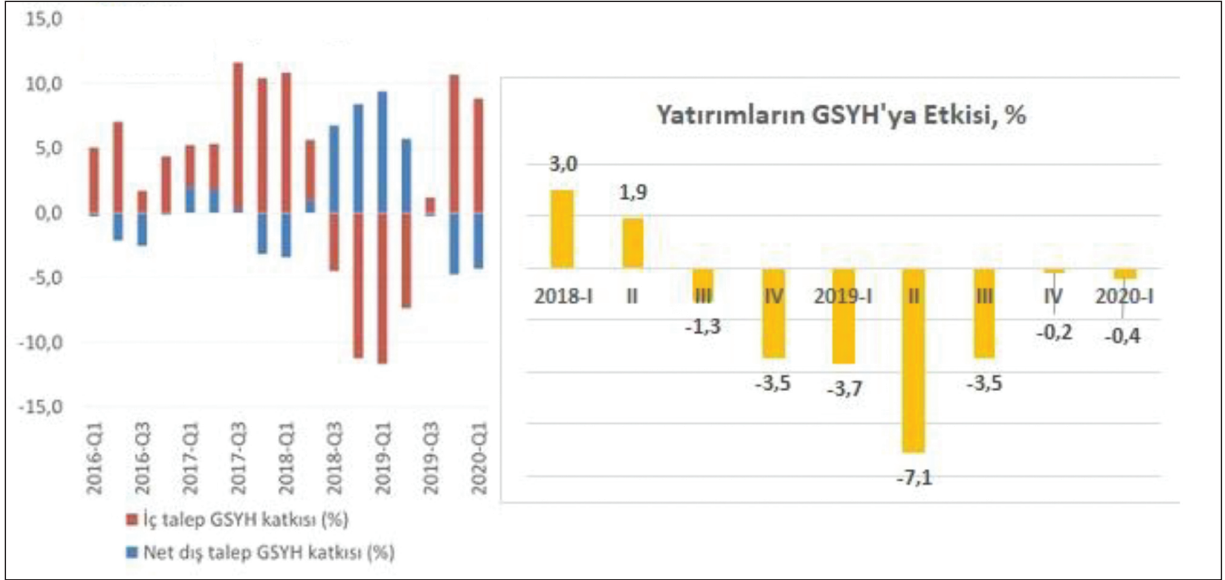
Türkiye ekonomisi, pandeminin etkisini Mart ayının ortalarından itibaren hissetmeye başladı. Nisan ve Mayıs, pandeminin tüm ağırlığını yaşamın tüm alanında gösterdiği aylar olurken Haziran, "Yeni normal"e geçiş ayı ilan edildi.

2018 ortasında ağır bir döviz krizine tutulan Türkiye ekonomisi 2019 yılını da bu daralma ile geçirdi ve 2019'un tamamında ekonomi, son aylarda başlatılan canlandırma müdahalelerinin etkisiyle ancak yüzde 0,9 büyüdü. Zorlu geçen iki yılın ardından ekonomi toparlanamadan Mart ayında pandeminin etkisiyle yeniden bir daralma dönemine girdi. 2019'un ilk çeyreğinde Ocak ve Şubat aylarında kredi musluklarının açılmasıyla ekonomi görece canlanmıştı ancak çeyreğin üçüncü ayı

Grafik 4. 2018-2020: Çeyreklere Göre Büyüme (%)

Kaynak: TÜİK veritabanı

Grafik 5. Büyümede İç ve Dış Talebin Katkısı, %: Yatırımların GSYH'ye Etkisi %

Kaynak: TÜİK

Mart da, pandemi ile birlikte sert bir arz ve talep şoku yaşanınca, büyüme yüzde 4,5'te kaldı.

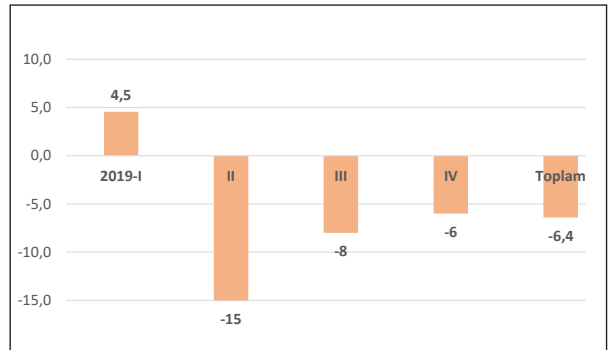
2020 ilk çeyreğinin ilk 2 ayında büyüme, iç talep ve tüketim kaynaklı hızlanırken, Mart'ta hem iç, hem dış talep kaynaklı daraldı. 2020 ilk çeyreğinde yatırımlar pek kıvıldamadı. Kredi genişlemesi daha çok tüketimi uyarırken yatırımlara pek etkisi olamadı. Yatırımlar 7 çeyrektir daralıyor. Özellikle inşaat yatırımları kıvıldamıyor.

2020 ilk çeyrek, 2019'un ilk çeyreğinin çok düşük olmasının baz etkisiyle yüzde 4,5 artmış görünse de, pandemi çeyreği olarak anılacak ikinci çeyrekte ulusal gelir sert bir biçimde daralmış görünüyor. TÜİK tarafından 31 Ağustos'ta açıklanacak olan Nisan-Haziran dönemi ya da ikinci çeyrek Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın en az yüzde 12-15 dolayında daralmış olduğu tahmin ediliyor. Bu daralmanın önce hizmetler sektöründe ağır bir biçimde yaşandığı, devamında sanayide gerileme olarak da sürdüğü tahmin edilmekte.

GSYH'nin ikinci çeyrekte yüzde 15 daraldığı, izle-

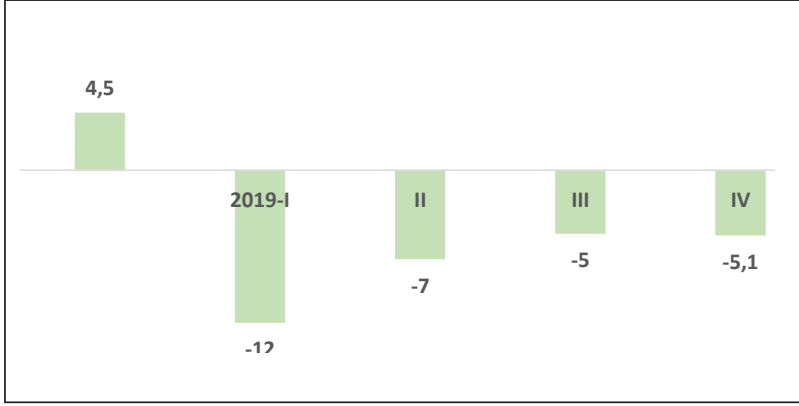
yen iki çeyrekte de yüzde 8 ve yüzde 6 gerileyeceği varsayılırsa, küçülmenin 2020 için yüzde 6,4'e ulaşacağı söylenebilir.

Daha iyimser bir senaryo ile ikinci çeyrekteki daralmanın yüzde 12'de kalacağı ve izleyen iki çeyrekte ise yüzde 7 ve yüzde 5'lik daralmalar yaşanması halinde, 2020 küçülmesinin yüzde 5 dolayında olacağı söylenebilir ki, bu, IMF'nin Türkiye için öngördüğü 2020 tahminidir.

Grafik 6. Senaryo 1: Yüzde 6,4 Küçülme

Kaynak: IMF

Grafik 7. Senaryo 2: 2020, yüzde 5,1 Küçülme (IMF Tahmini)

Kaynak: IMF, TÜİK

Tablo 1. 2020 Büyümesi ile İlgili 2 Senaryo:

	Senaryo I				
	2019-I	II	III	IV	Toplam
2019	386 877				
2019	657	425 892 500	466 155 444	478 382 418	1 757 308 018
	404 437				
2020	684	362 008 625	428 863 008	449 679 473	1 644 988 790
	4,5	-15	-8	-6	-6,4
	Senaryo II				
	2019-I	II	III	IV	Toplam
2019	386 877				
2019	657	425 892 500	466 155 444	478 382 418	1 757 308 018
	404 437				
2020	684	374 785 400	433 524 563	454 463 297	1 667 210 943
	4,5	-12	-7	-5	-5,1

Kaynak: TÜİK veri tabanından hesaplandı

Sanayide Küçülme

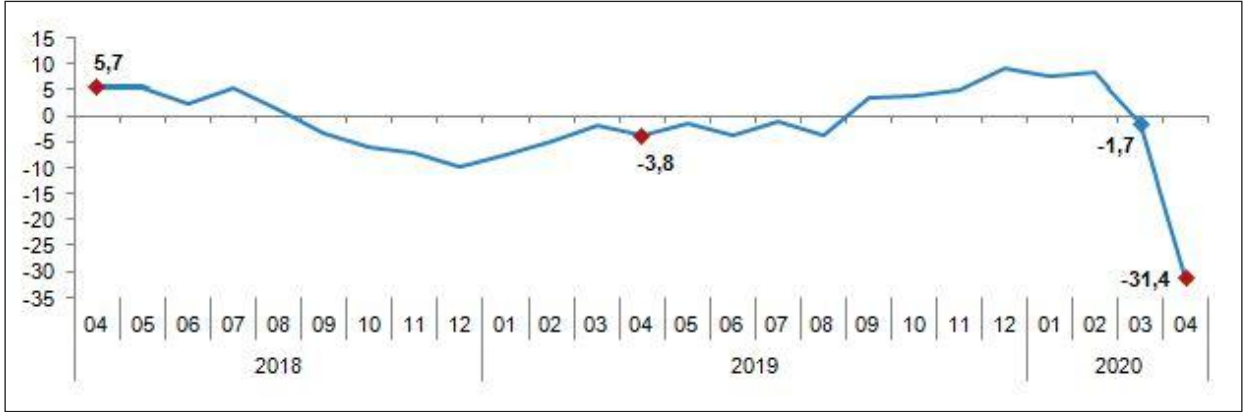
2020'inin ikinci çeyreği ile ilgili tahminlerin ana dayanağı, bir öncü gösterge olarak sanayi üretim endeksi sayılabilir. Pandeminin ilk ayı Mart'ta sanayi üretimi Şubat ayına göre yüzde 7 azaldı. Mart sanayi üretimi 2019 Mart ayına göre ise yüzde 2 gerilemişti. Ama esas düşüş Nisan ayında yaşandı ve sanayi üretimi yıllık yüzde 31,4 azaldı. Nisan üretimi, önceki aya, yani Mart ayına göre de yüzde 30,4 geriledi.

Sanayinin alt sektörleri incelendiğinde, 2020 yılı Nisan ayında madencilik ve taşocakçılığı sektörü endeksi bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 14,5, imalat sanayi sektörü endeksi yüzde 33,3 ve elektrik, gaz üretim endeksi yüzde 14,9 azaldı.

Sanayi üretimi, Nisan'da, Mart ayına göre aylık yüzde 30,4 azaldı

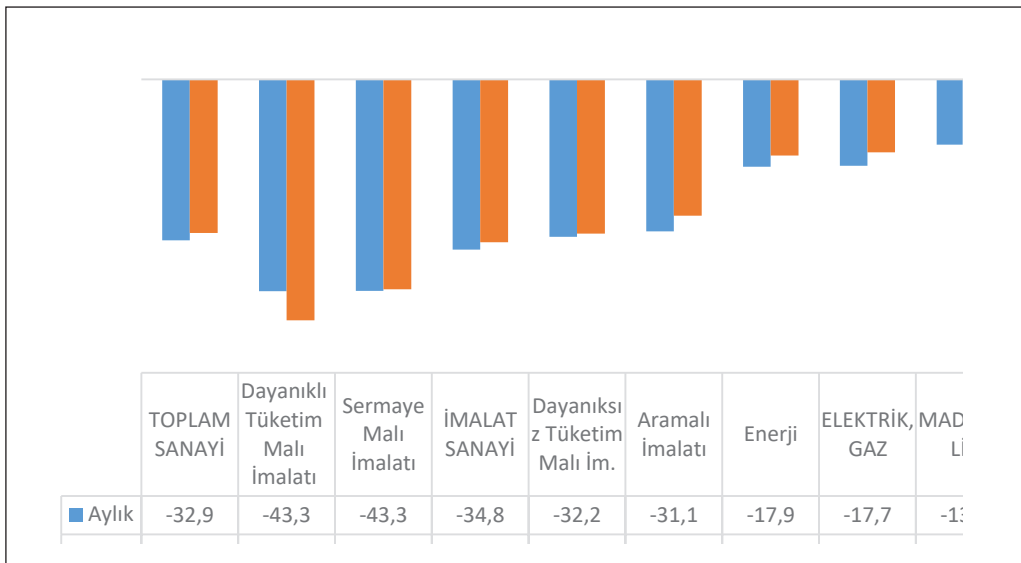
2020 yılı Nisan ayında madencilik bir önceki aya göre yüzde 13,0, imalat sanayi sektörü yüzde 32,5

Grafik 8. Sanayi Üretim Endeksi Yıllık Değişim Oranları (%) Nisan 2020

Kaynak: TÜİK

Grafik 9. Sanayi Üretiminde Gerileme: Nisan 2020 (%)

Kaynak: TÜİK

ve elektrik, gaz sektörü endeksi yüzde 12,4 azaldı. Sanayi üretiminde en önemli gerileme, pandemi ile talebi sert düşüş gösteren dayanıklı tüketim mallarında yaşandı ve yüzde 45-50 arası bir üretim düşüşü görüldü. Dayanıklı tüketim malları üretimi ise üçte bir oranında geriledi.

İmalat sanayisinin omurgası sayılan otomotivdeki

daralma dramatik boyutlarda. Motorlu araç üretimi, Nisan ayında 2019 Nisan'ına göre yüzde 78'e yakın, bir ay öncesine göre de yüzde 75'e yakın geriledi. Bu, otomotiv sektöründe dörtte üç oranında oldukça sert bir azalış demek. İç talebin yanı sıra dış talebin önemli ölçüde gerilemesi, otomotivde çarkların durma noktasına gelmesinde etkili oldu.

Giyim-tekstil-deri sektörleri, yine iç ve dış talep

Tablo 2. Sanayi Üretiminde Değişim Nisan 2020

	Aylık	Yıllık
İMALAT SANAYİ	-34,8	-33,3
Motorlu Kara Taşıtı	-74,7	-77,6
Deri ile İlgili Ürünlerin İmalatı	-60,5	-61,0
Tekstil Ürünlerinin İmalatı	-58,8	-60,3
Giyim Eşyalarının İmalatı	-56,0	-60,3
Mobilya İmalatı	-40,8	-43,9
Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı	-41,9	-40,4
Elektrikli Teçhizat İmalatı	-40,2	-40,2
İçeceklerin İmalatı	-23,8	-35,8
Diğer İmalatlar	-30,9	-35,3
Bilgisayarlar, Elektronik	-35,7	-35,2
Plastik ve Kauçuk Üretimi	-34,6	-32,5
Diğer Makine ve Ekipman	-31,6	-27,9
Metal Ürünleri İmalatı	-33,1	-27,6
Ana Metal Sanayii	-26,5	-25,0
Ağaç ve Mantar Ürünleri	-28,7	-22,7
Makine ve Ekipmanların Kurulumu	-30,3	-22,4
Tütün Ürünleri İmalatı	-14,6	-20,7
Metalik Olmayan Mineral(İnşaat girdi)	-21,9	-17,8
Kayıtlı Medyanın Basılması	-27,8	-17,3
Kimyasal Madde ve Ürünleri İmalatı	-26,6	-16,2
Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	-20,1	-12,5
Gıda Ürünlerinin İmalatı	-15,6	-10,2
Temel Eczacılık Ürünleri	-12,8	-4,9
Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı	-12,6	-2,6

Kaynak: TÜİK veri tabanı

düşüşlerine bağlı olarak en sert düşüş yaşayan sektörler oldu. Bu alt sektörlerde hem aylık hem yıllık düşüşler yüzde 60 dolayında gerçekleşti. Keza pandemi döneminde talebi sert düşüş gösteren mobilyada daralma yüzde 40'ın üstünde yaşandı.

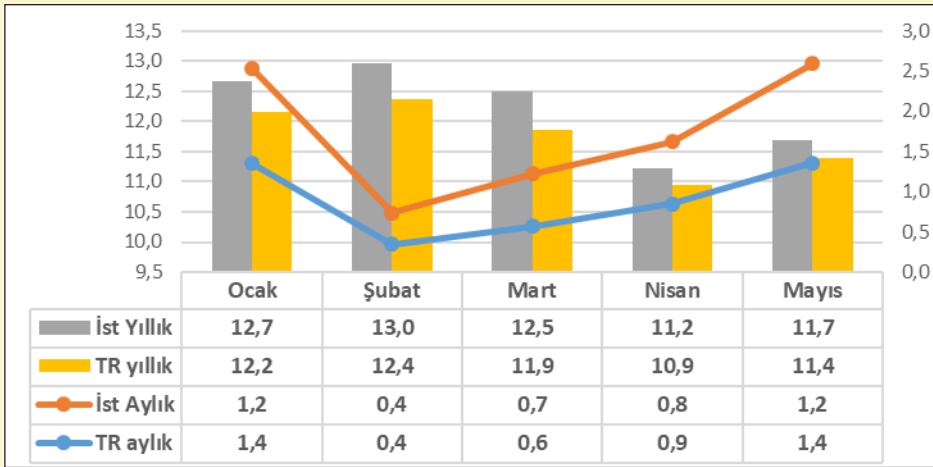
Ekonomik büyümenin öncü göstergesi olan imalat sanayi performansında referans kabul edilen İstanbul Sanayi Odası Türkiye İmalat PMI (Satın

Alma Yöneticileri Endeksi) Mayıs'ta 40,9'a yükseldi ancak eşik değer 50,0'nin altında kalarak COVID-19 salgını nedeniyle sektördeki faaliyet koşullarının yavaşlamaya devam ettiğini gösterdi. Hem üretim hem de yeni siparişler mayısta da sert yavaşlama kaydederken, buna karşılık bazı firmaların operasyonlarını mayısta yeniden başlatmasıyla düşüşler daha sınırlı gerçekleşti.

Türkiye ve İstanbul'da Fiyatlar: Ocak-Mayıs 2020

Her geçen ayın verileri geldikçe hükümetin 2020 için yıllık yüzde 5 tüketici enflasyonu hedefini gerçekleştirmesi imkansız görünüyor. Mayıs ayı itibariyle yıllık enflasyon yüzde 11,4 ile hedefin çok üstünde seyretmektedir. Türkiye geneline göre İstanbul tüketici enflasyonu biraz daha yukarıda seyretmekte ve Mayıs ayı itibariyle yıllık yüzde 11,7'ye ulaşmış görünmektedir.

Yüksek seyreden enflasyon, ağır işsizlik koşullarının üstüne gelmektedir. 2020'ye Türkiye genelinde yüzde 14, İstanbul özelinde yüzde 15 işsizlik oranı koşullarının üstüne pandeminin eklediği ağır yoksullaşma şartlarında, yüksek enflasyon, İstanbul'da yaşayanlar açısından hayatı daha da güçleştirmiştir. Merkezi hükümetten yardım da alamayan çoğu ücretliler, küçük girişimciler, güvencesiz çalışanlar ve hiç geliri olmayanlar, ağır enflasyon karşısında travmatik boyutlarda geçim sıkıntılarını yaşamaktadırlar.

Grafik 10. İstanbul ve Türkiye: 2020 Ocak-Mayıs Tüketici Enflasyonu (%)

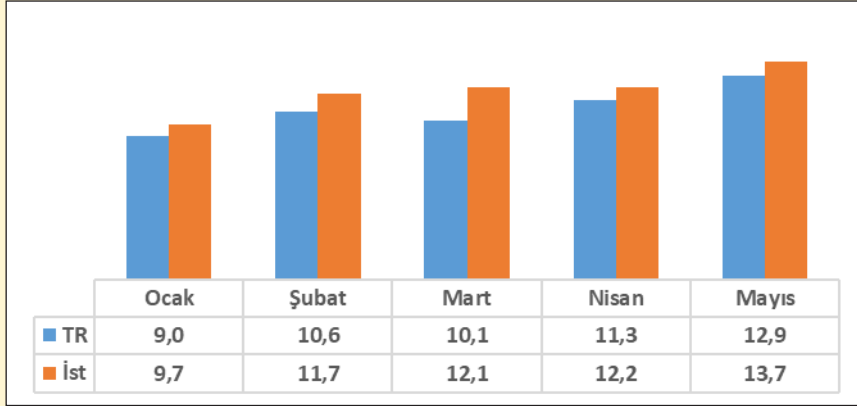
Kaynak: TÜİK veri tabanından hesaplandı

2020'nin ilk 5 ayı dikkate alındığında İstanbul tüketici fiyatlarındaki aylık ve yıllık artışlar genellikle Türkiye ortalamasının üstünde seyretmektedir. Mayıs ayı itibariyle İstanbul, yıllıkta 0,3 yüzde puan, aylıkta ise 0,2 yüzde puan yüksek enflasyona sahip görünmektedir.

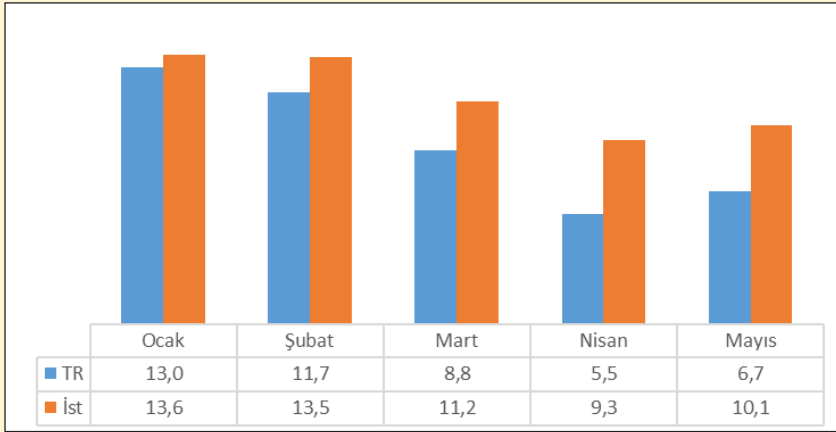
Tüketici sepetinde üçte birlik payıyla en önemli yeri tutan gıda fiyatları, tüketici fiyatlarının genelde önünde seyretmektedir. Mayıs ayında Türkiye için yüzde 11,4 olan yıllık TÜFE, gıdada yaklaşık yüzde 13 ile genel enflasyonu yaklaşık yüzde 1,5 geçmiştir. Özellikle pandemi ile birlikte kimi gıda fiyatlarında artış hızlanmış görünmektedir.

Gıda ve içecek madde fiyatlarında, İstanbul, Türkiye genelinin yaklaşık 1 yüzde puan üstündedir. 2020'nin ilk 5 ayı dikkate alındığında Mart ayında İstanbul gıda enflasyonunun yüzde 12,1 yıllık artışıyla Türkiye gıda enflasyonu ortalamasını 2 puan geride bıraktığı görülmüştür.

Tüketici sepetinde bir diğer önemli yere sahip olan ulaşımda Türkiye genelinde yıllık fiyat artışları, dünya petrol fiyatlarında pandemi ile birlikte görülen gerilemeye bağlı olarak, TÜFE yıllık

Grafik 11. Gıda Fiyatlarında Türkiye ve İstanbul: Yıllık, Mayıs (%)

Grafik 12. Ulaştırma Fiyatlarında Artış, Yıllık, Mayıs (%)

artışlarının yaklaşık 5 yüzde puan altında seyretmektedir. Ne var ki, İstanbul'da ulaşımda yıllık fiyat artışları Türkiye ortalamasının yaklaşık yüzde 3,5 üstündedir. Bunda pandemi ile birlikte dolmuş fiyatlarının yarım kapasite kullanımıyla katlanmış olması, akaryakıt fiyatlarının diğer illere göre, görece yüksekliği neden olarak gösterilebilir.

Gıda ve ulaştırma gibi, hanehalkı bütçesinde önemli yer tutan kira ve daire için yapılan su, elektrik, gaz harcamalarının fiyatları, Türkiye genelinde TÜFE ortalamasının 3 puan kadar üstünde seyretmektedir. Mayıs ayında bu oran yıllık olarak yüzde 14,5 olarak ölçülmüştür. Türkiye geneli ile karşılaştırıldığında İstanbul'da konut ve ev için su –enerji kullanımlarındaki fiyat artışları daha düşük seyretmiş ve Mayıs ayında yıllık yüzde 13,9 ile Türkiye ortalamasının yüzde 0,6 altında gerçekleşmiştir. Buna neden olarak, su fiyatlarına 3 ay hiç zam yapılmamış olması gösterilebilir. Ayrıca kira artışları da, pandeminin etkisiyle, Türkiye genelinin biraz daha altında seyretmiş görünmektedir.

Bünyesel zayıflık

Salgında bütün dünya ekonomileri, yaşanan sert talep ve arz şokundan dolayı krize girdi ve şu anda yoğun bakım tedavileri uygulanıyor. Ekonominin nabzının durmaması için yüksek dozda mali ve parasal destek verilmeye çalışıldı. Trilyonlarca doları bulan paketlerle ekonominin su yüzünde kalması için çabalıyor.

Genişlemeci para ve maliye politikalarının merkez ülkelerdeki ağırlığını nakit transferler oluşturdu. Küçük girişimcilerden, ücretlilere, tüm yurttaşlara geçimlik maaşlar bağlanarak talebin kuruması önlenmeye çalışıldı.

Sigortası Fonu'ndan 6 milyona yakın işçi için yapılan 14 milyar TL'lik ödeme, zaten Fon kaynaklarından ödenmişti, ama destek gibi gösterildi. Paketin yüzde 90'ını aşan kısmı ise ağırlıklı sağlanan kredi kolaylıklarından oluştu. Vergi ve prim ödeme ertelemeleri de destek paketinin öğeleri arasındaydı.

Pandeminin ekonomik hasarına dönük yapılan müdahaleler, özellikle merkezi bütçeden hane halkı ve şirketlere vergi ve prim ertelemeleriyle yapılan kaynak transferi, haliyle, bütçe açığının büyümesinde etkili oldu. Bu açık, kısmen parasal genişleme ile kısmen de özel tasarruflar ile finanse ediliyor.

TÜRKİYE'NİN ATTIĞI ADIMLARDA GELDİĞİ SON NOKTA

● **5,5 milyona** yakın aileye **1,000 TL**'lik nakdi yardım gerçekleştirildi.

● Yaklaşık **66 milyar TL** tutarında SSK, BAĞ-KUR muhtasar ve diğer ödemeleri ötelendi.

● **4 milyona** yakın çalışan için firmalara kısa çalışma ödeneği desteği sağlandı.

● Geliri 5 bin TL'nin altında olan **6 milyondan** fazla vatandaşa **37 milyar TL**'lik bireysel ihtiyaç desteği sağlandı.

● **1,1 milyon** esnafa **25 milyar TL**'ye yakın esnaf destek finansmanı sağlandı.

● **180 bin 933** işletmeye **145,6 milyar TL** işe devam finansmanı sağlandı.

T.C. HAZINE VE
MALİYE BAKANLIĞI

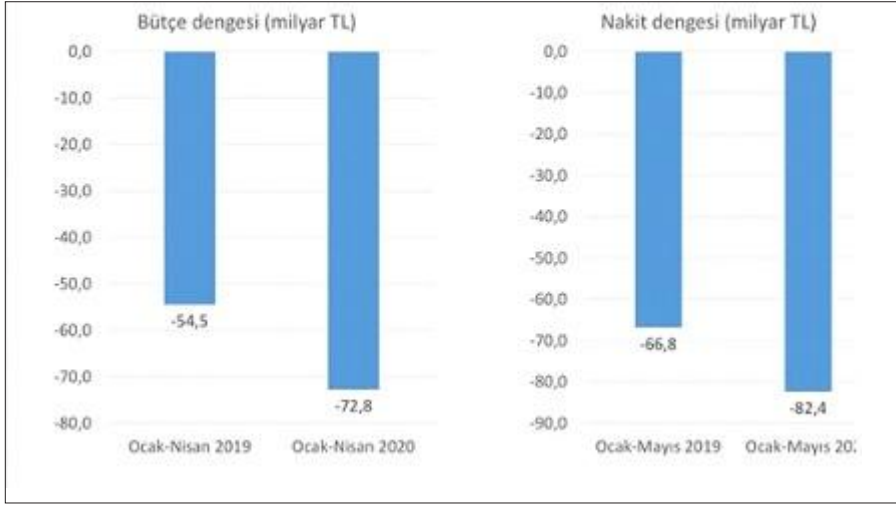
f t @ /HMBakanligi

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de pandeminin baş göstermesi ile birlikte, ekonominin nabzının durmaması için mali ve parasal destek paketi açıldığı ilan edildi.

İlk elde 100 milyar TL'lik "kalkan paketi" olarak açıklanan desteklerin sonradan 262 milyar TL'ye kadar çıktığı belirtildi.

Takdim edilen paketin nakdi yardım kısmı 5,5 milyon aileye 1000'er TL yardımdan ibaretti. İşsizlik

Bütçe açığı ilk 4 ayda 73 milyar TL'yi bulurken, 2019'un ilk 4 ayını yüzde 35 geride bıraktı. Daralan iç tüketim dolaylı vergilerde sert düşüşlere yol açarken katı harcamalar, özellikle SGK'ya transferler, açıkları hızla büyütüyor. İlk 5 ayda Hazine'nin nakit denge açığı 82,5 milyar TL'ye yaklaşarak 2019'un ilk 5 ayının açığını yüzde 24 geride bıraktı.

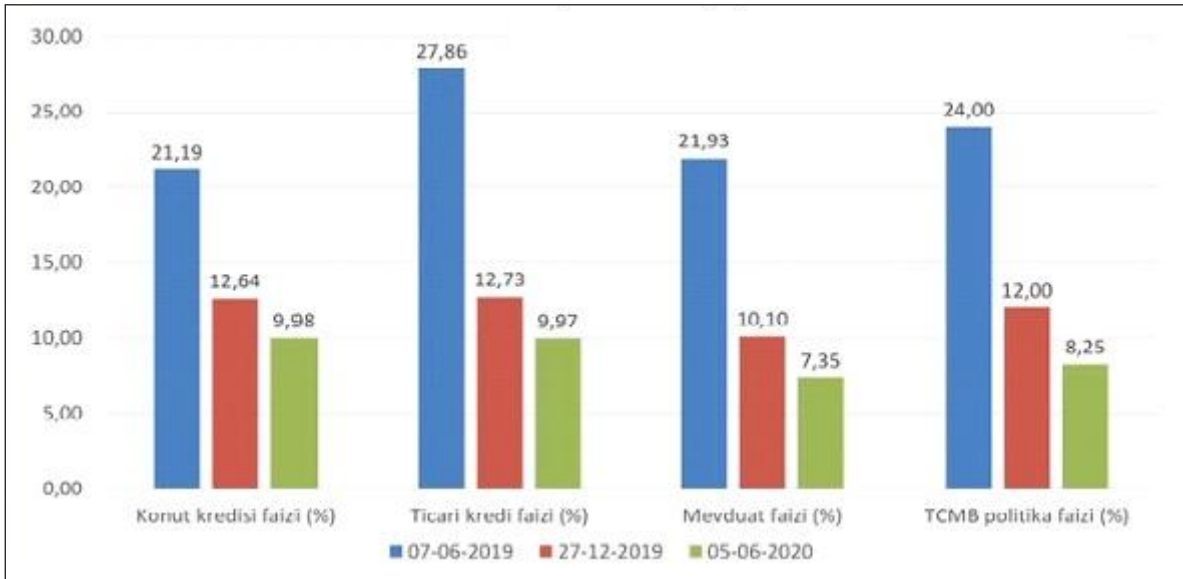

Grafik 13. Bütçe Açığı, Hazine Nakit Açığı, Milyar TL

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı veri tabanı

Sert daralan ekonomi, Hazine açıklarını yıllık 145 milyar TL'ye çıkardı. Açık büyüdükçe, kamu borç stoku da bunu çevirmek için kaynak bulma ihtiyacı da artıyor.

Krizi yönetebilmek için Merkez Bankası, art arda faiz indirimlerine gitti. 2019 ortalarında yüzde 24 olan politika faizi, 1 yıl sonra yüzde 8.25'e kadar gerilemiş durumda. Buna bağlı olarak yıllık mev-

Grafik 14. Faizlerde Düşüş: Haziran (2019-2020) %

Kaynak: TCMB

duat faizleri yüzde 22'den yüzde 7'lere, konut kredi faizleri yüzde 21'den yüzde 10'a kadar düşmüş durumda.

Finansal koşullardaki gevşeme ile kur etkisinden arındırılmış kredilerin yıllık artışı 5 Haziran'da yüzde 30'lara yaklaştı. Kredi artışına kamu bankaları öncü yapıldı. İleride önemli zararlar yazmaları pahasına, kamu bankaları, riskli kredi arzında görevlendirildi. Kamu bankalarının kredi piyasasındaki payı yüzde 47,7'ye çıktı.

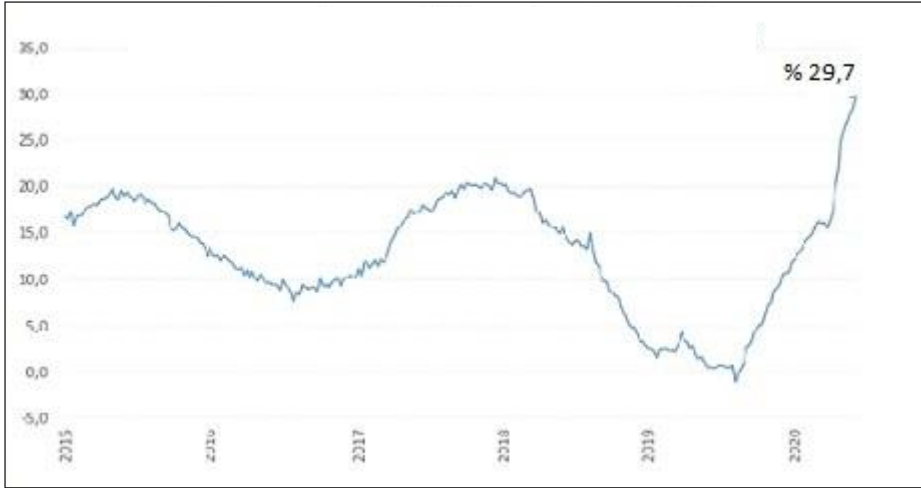
Faizlerdeki düşüş, enflasyon ve enflasyon beklentilerindeki düşüşten daha hızlı gerçekleşti. Enflasyon yüzde 11,4 olarak gerçekleşirken, 12 ay sonrası enflasyon beklentisi yüzde 9,2 oldu, reel faizler ise negatif düzeye kaldı.

Faiz indirimlerinin yanında TCMB ikincil piyasa-

dan Hazine Bonosu ve Tahvil alımını da artırdı. Tahvil portföyü 2019 sonunda 19,5 milyar TL iken 11 Haziran 2020'de 78,7 milyar TL'ye yükseldi.

TCMB, reel faizleri eksi düzeye çekip uzun vadeli ve uygun maliyetli fonlama kanalları açarak likidite sıkışıklığını gidermeyi hedefliyor. Özellikle kamu bankaları aracılığıyla ciddi bir kredi desteği sağlanıyor, bu da yine geniş anlamda parasal büyüme demek. Bütün bu destekler, düzenlemeler, salgının yarattığı makro dengesizliği ve finansal tahribatı sınırlamayı hedefliyor. Amaç, pandeminin etkisi azalınca kadar şirketleri suyun üstünde tutmak, batışlarını önlemek.

Ne var ki, bu kredi ağırlıklı politikaların yan etkileri birçok soruna sebep oluyor. Bu, ekonominin yıllardır uygulanan savruk politikalar nedeniyle kırılganlaşmış zayıf bünyesi ile ilgili.

Grafik 15. Kredi Hacminde Artış, Yıllık (Kur Etkisinden Arındırılmış Olarak, %)

Kaynak: TCMB

13 milyon fiili işsiz, yüzde 39 İşsizlik

TÜİK'in dar tanımlı işsizlik oranı ve sayısı COVID-19'un yarattığı depremi yansıtmayacak kadar düşük çıktı. Mart 2020 işsizlik oranı 0,9 puanlık azalış ile yüzde 13,2 seviyesinde gerçekleşti. İşsiz sayısı 2020 Mart döneminde geçen yılın aynı dönemine göre 573 bin kişi azalarak 3 milyon 971 bin kişi oldu.

Oysa biliniyor ki, COVID-19 salgını büyük bir istihdam depremine yol açtı, yüz binlerce işyeri kapandı, devasa bir iş ve istihdam kaybı yaşandı. TÜİK'in dar tanımlı işsizlik açıklaması yetersiz, eksik. Bu durumda, gerçeğin ortaya konması için hem geniş tanımlı işsizliği hem de dönemin özelliğinden kaynaklanan istihdamda görünüp gerçekte "izinli" sayılanları da dikkate alan yaklaşımlarla yeni hesaplar yapmak gerekiyor.

TÜİK'in dar tanımlı işsizlik yaklaşımında, referans haftasından geriye doğru 4 hafta içinde iş arayanlar işsiz sayılıyor. Oysa COVID-19 döneminde yaygın olarak işten çıkarma yerine kısa çalışma ödeneği ve ücretsiz izin ödeneği kullanılması nedeniyle milyonlarca işçi çalışmadığı halde istih-

Tablo 3. Üç Farklı İşsizlik Hesabı (Bin Kişi, yüzde)

	2019	2020	Fark
<u>1-Dar tanımlı işsizlik(TÜİK Yaklaşımı)</u>			
İşgücü	32.339	30.104	-2.235
İstihdam	27.795	26.133	-1.662
İşsiz	4.544	3.971	-573
Dar tanımlı İşsizlik Oranı,(TÜİK)yüzde	14,1	13,2	-1,0
<u>2-Geniş tanımlı işsizlik</u>			
İşsiz (Dar tanımlı)	4.544	3.971	-573
Ümitsiz İşsizler	563	1.174	611
Çalışmaya Hazır Olanlar (Diğer)	1.706	2.554	848
Mevsimlik İşlerde Çalışanlar	117	134	17
Zamana Bağlı Eksik İstihdam	426	1.057	631
Geniş tanımlı İşsiz	7.356	8.890	1.534
Geniş tanımlı İşgücü	35.151	35.023	-1,0
Geniş tanımlı işsizlik,yüzde	20,9	25,4	4,5
<u>3-Fiili İşsizlik Oranı(Geniş+istihdamda görünen işsiz)</u>			
Ümitsiz İşsizler	563	1.174	611
Çalışmaya Hazır Olanlar (Diğer)	1.706	2.554	848
Mevsimlik İşlerde Çalışanlar	117	134	17
İşsiz Sayısı (Resmi-Dar Tanımlı)	4.544	3.971	-573
Eşdeğer Tam Zamanlı İş Kaybı (istihdamda görünüp olmayanlar)		5.552	5.552
Fiili+geniş işsiz sayısı	6.930	13.385	6.455
Geniş işgücü	34.725	33.966	-759
Fiili, geniş işsizlik oranı,yüzde	20,0	39,4	19,5

Kaynak: TÜİK veri tabanı, ILO, DİSK-AR hesaplamaları

damda gösteriliyor. Bugüne kadar 3,5 milyon işçi için kısa çalışma ödeneği başvurusu yapıldı ve 1,5 milyon işçi ücretsiz izin ödeneği almış gösterildi.

Tablo 4. Sosyal Koruma Olarak Harcanmış Gösterilen Miktar
(Mart-13 Haziran Dönemi)

		13.06.2020	
		Ödeme Yapılan Hane/Kişi	Miktar (TL)
Sosyal Destek Programı (Hane)	FAZ 1	2.111.254	2.111.254.000
	FAZ 2	2.316.010	2.316.010.000
	FAZ 3	1.646.438	1.646.438.000
Kısa Çalışma Ödeneği işkur	Çalışan	3.490.069	10.556.408.489
Nakdi Ücret Desteği işkur'dan	Çalışan	1.358.375	1.701.581.864
İşsizlik Ödeneği işkur'dan	Kişi	717.911	2.071.032.826
		Toplam: 20.402.725.179 TL	

Öte yandan kısa çalışma ödeneği alamayan, kayıt dışı veya kendi hesabına çalışıp işsiz kalanların önemli bir bölümü ise COVID-19 nedeniyle iş arama eğiliminde olmadığından işgücü piyasası dışına çıktılar ve onlar da işsiz sayılmadı.

İş aramadıkları için işsiz sayılmayanlar dikkate alınıp "geniş tanımlı işsizlik" hesaplandığında, işsiz sayısı 8 milyon 890 bini bulurken işsizlik oranı da yüzde 25,4'e ulaşıyor. Ama dönemin gerçek, fiili işsizliğini görmek için bir işlem daha yapmak gerekiyor. O da Uluslararası Çalışma Örgütü, ILO'nun uyguladığı yöntem. DİSK-AR, ILO tarafından da kullanılan eşdeğer tam zamanlı istihdam kaybı yönetimini kullanarak COVID-19 döneminde yaşanan istihdam kaybını, diğer bir ifadeyle geniş tanımlı işsizliği yeniden hesapladı.

TÜİK, özünde istihdamda olup işbaşıda olmayanların sayısını ayrıca açıklıyor. Bunlar istihdam ilişkisi devam eden ve üç ay içinde işlerine döneceklerini düşünenler ile işbaşıda olmayıp gelirinin en az yarısını elde edenler. Dolayısıyla İşsizlik Sigortası Fonu'ndan kısa çalışma ödeneği ile ücretsiz izin alanlar bu kapsamdadır.

ILO, COVID-19 nedeniyle çalışılmayan süreyi eşdeğer tam zamanlı istihdama dönüştürerek COVID-19 nedeniyle meydana gelen iş kaybını hesaplıyor.

ILO'nun hesaplama yöntemiyle Mart 2019 tarihi baz alınarak bu tarihte işbaşıda olanların sayısı, haftalık ortalama fiili çalışma süresiyle çarpılınca "toplam çalışma süresi" ortaya çıkıyor. Aynı işlem Mart 2020 için de yapılıncaya çalışmada meydana gelen toplam kayıp ortaya çıkıyor. Toplam işgücü kaybı, haftalık 45 saatlik çalışmaya bölününce de "Eşdeğer tam zamanlı istihdam kaybı" bulunuyor. Eşdeğer iş kaybı 5,5 milyon olarak gerçekleşti. Böylece, Mart 2019'a göre geniş tanımlı işsiz sayısı 6 milyon artarak revize edilmiş geniş tanımlı işsiz sayısı (tam zamanlı istihdam kaybı dahil) 13 milyon 385 bine yükseldi. 33 milyon 966 milyon olarak dikkate aldığından geniş tanımlı işgücüne göre revize edilmiş fiili geniş tanımlı işsizlik (istihdam kaybı dahil) oranı ise yüzde 39'u buldu.

Bu, iş aramaktan yorulup iş aramayan ve istihdamda gösterilip aslında fiilen işsiz kalan nüfus toplamının resmi işsizlerle birlikte 13 milyonu bulması demek. İstihdamda gibi duran 5,5 milyon işsiz bir kısmına günde 39 TL harçlık ödenmesi, bir kısmının da asgari ücret ile 6 ay için ücret alması, uğranılan istihdam kaybını örtmüyor. Bu grup fiilen işsiz durumda, "istihdamda gibi görünen işsizler" olmakta. Nisan ve Mayıs aylarında bu sayının ve oranın daha da artması muhtemel.

Yan etki: Dolarlaşma

Yan etkilerin kendini en belirgin gösterdiği değişken, döviz kuru. Ortaya çıkan bol paranın bir kısmı, güvensizlikle dövize yönelince, “dolarlaşma” yeni bir sorun alanını oluşturuyor ve bununla baş etmek kolay olmuyor. Artan döviz talebi ile TL reel olarak tarihi düşük seviyelere geriledi. USD/TL kuru yılbaşına göre yüzde 14,7 artarken, reel döviz kuru endeksi Mayıs sonunda 68,6'ya geriledi.

Yurt içi yerleşikler, TL faizlerin reel seyrinin negatifleşmesi ve yönetime duydukları güvensizliğin etkisiyle, döviz ve altın cinsi varlıklara yöneliyorlar. Yurtiçi yerleşiklerin döviz mevduatı Haziran ortalarında 202 milyar dolara yükseldi. Yabancılar da portföy yatırımlarını satıp çıkıyor, çıkarken de tabii ki döviz talebi yaratıyorlar. Dışardan kaynak bulmak bir yana, yabancı yatırımcı çıkışı sürüyor ve ilk 6 ayda bu çıkış tutarı 11 milyar dolara yaklaştı. Turizm gelirleri neredeyse sıfırlanırken ihracat hızlı düşüşe girdi. Kısa vadeli dış borçları çevirmek zorlaşıyor, ithalat için gerekli döviz talebini bastırmak için her gün yeni ithal kısıtlamaları

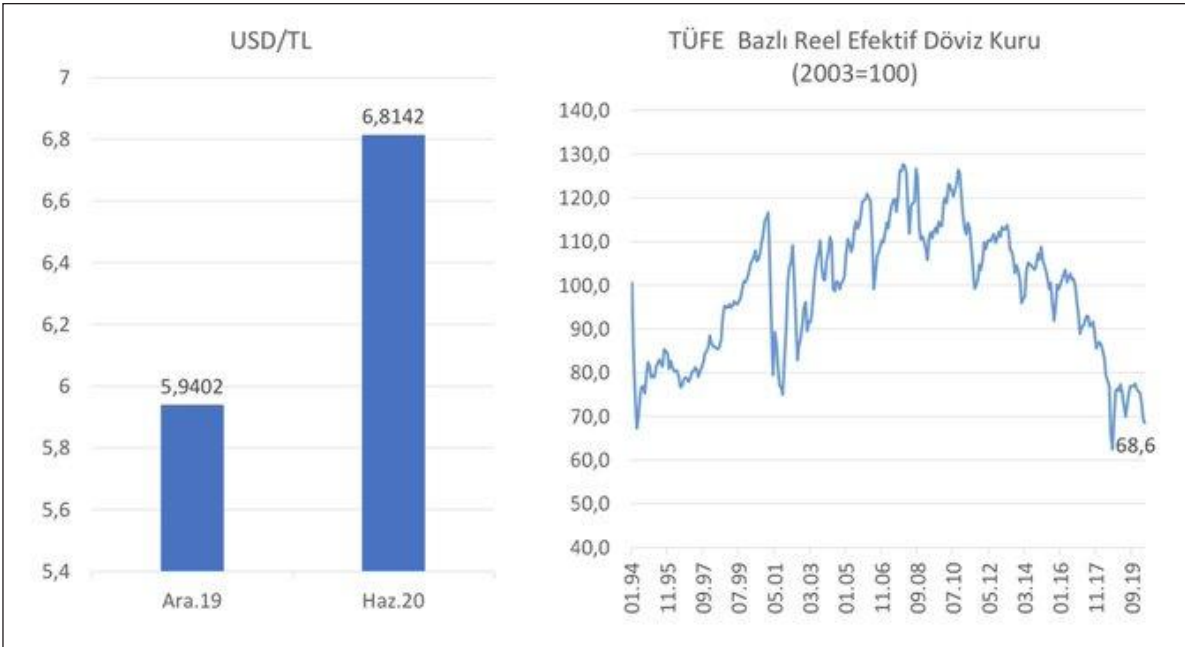
ve döviz talebini caydıracak önlemler bulunmaya çalışılıyor.

Ekonomideki daralmaya rağmen cari açık, önemli bir sorun olmaya devam ediyor.

İlk 4 aydaki cari açık 12,9 milyar dolara, ilk 5 aydaki dış ticaret açığı 21 milyar dolara çıktı. Açık, rezervlerle karşılanıyor. İlk 4 ayda rezervlerdeki azalış 25,1 milyar doları buldu. Cari açık ve sermaye çıkışlarının rezervlerle karşılanması ile TCMB rezervi geriledi.

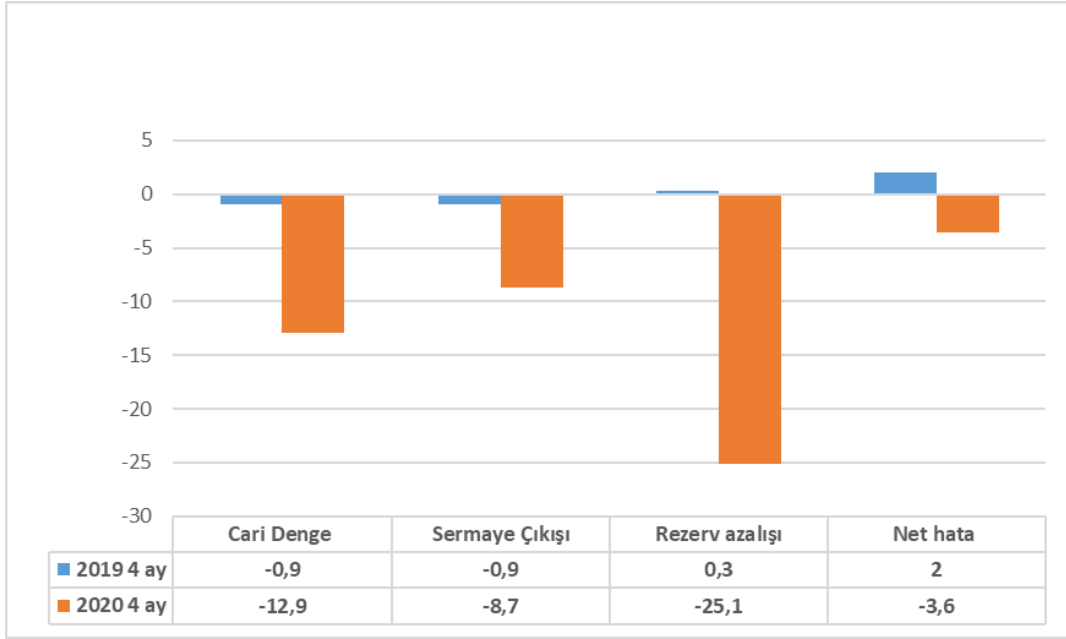
Nisan sonunda TCMB brüt rezervi 86,2 milyar dolar, net rezerv 28 milyar dolar, swap yükümlülüğü dahil net rezervler -9,8 milyar dolar olarak gerçekleşti. Mart itibarıyla kısa vadeli dış borç 168,9 milyar doları buldu.

Özetle, salgın sonrasında yaşanan şoklar ve uygulanan tedavinin yan etkileri, kendini artan döviz talebi, kur üzerinde baskı ve risk algısında bozulma şeklinde gösteriyor. Kur artıyor, sermaye çıkıyor; bu da enflasyon yaratıp sayıları 13 milyona ulaştırmış, geliri sıfırlanmış kitlelerin alım gücünü

Grafik 16. Dolar/TL Kuru: Aralık 1999 ve Haziran 2020; TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (2003=100)

Kaynak: TCMB

Grafik 17. Ekonomi Daralırken Cari Açık ve Rezerv erimesi, Milyar \$

Kaynak: TCMB

iyice tahrip ederek atılan diğer adımların etkisini sınırlama riskini beraberinde getiriyor.

Bütünsellikten uzak perakende politikaların yan etkilerini sınırlamayı amaçlayan başka araçlara başvurulması, beraberinde başka sorunlar yaratıyor. Finansal işlem kısıtlamaları ve döviz piyasasına dair alınan önlemler bu çerçevede. Diğer bir ifadeyle, mevcut uygulanan yöntem ve “destekleyici tedaviler” pek planlı değil, gündelik. Atılan her adım beraberinde yan etkiler ortaya çıkınca yeni bir araç devreye sokuluyor, onun da yan etkisi çıkınca başka bir araç icat ediliyor. Örneğin, talepteki yavaşlamayı önlemek için reel faiz ekşiye düşürülüyor kredi muslukları sonuna kadar açılıyor, sonra bu para döviz talebini artınca, kur üzerindeki etkiyi azaltmak için zaten yeterli seviyede olmayan döviz rezervleri kullanılarak dövizin tırmanması sorunu baş gösteriyor.

Bir yandan rezervleri eritip diğer yandan para politikasının en temel aracı olan faiz silahını gerektiğinde kullanma konusunda kısıtlar koyunca, bu yapı spekülâtif atakları davet ediyor ve böylece yeni komplikasyonlar ortaya çıkıyor. Bunun üzeri-

ne daha farklı yöntemler devreye sokuldu. Swap piyasasında işlem kısıtlamaları ve döviz piyasasını sığlaştırmayı amaçlayan yüzde 1 vergi önlemlerine gidildi.

Bütün bu yapılanlar, sistemli bir plan dahilinde değil, perakende, anlık ve savruk nitelikte. Bu durum, bir sonraki aşamaya dair spekülasyonları da artırıyor. Bu süreç yerli paraya olan güveni azaltarak dövize olan ilgiyi daha da artırıyor. Sonuç olarak, sorunun özüne inen bütüncül ve köklü bir tedavi olmadığı için, denenmemiş farklı önlemlerle ekonomik bünye daha da bozuluyor, daha da kırılganlaşıyor. Bütün dünyada uygulanan tedavinin Türkiye’de daha fazla yan etkiye sebep olmasının nedeni, bünyenin pandemi öncesinde zayıf düşmesi olarak söylenebilir.

Bünyesi yeterince güçlü olmayan bir ekonomi hızla kredi pompalayarak büyümeye geçirilmek isteniyor, yaratacağı yan etkiler düşünülmeden. Daha ağır fakat emin adımlarla, temeldeki nedenlerin üzerine giderek her şeyden önemlisi, içeriye ve dışarıya güven vererek ilerlemeyi ise yönetim beceremiyor. İç ve dış güven eksikliği en önemli etken.

Mega projelerden mega yıkıntılara...

Kamu-Özel İşbirliği (KÖİ) modeliyle 2011'den sonra hızlandırılan yatırımlar, yıllık büyüme oranının en az yüzde 5-6 dolayında olacağı, dış sermaye akımının aksamayacağı ve döviz kurunun pek dalgalanmayacağı varsayımları üstüne inşa edilmişti. Şehir Hastaneleri diye adlandırılan 28 sağlık kampüsünü, İstanbul Havalimanı gibi devasa bir yatırımı, köprü, tünel, otoyol, enerji santrallerini içeren bu projeler kümesi, projeleri üstlenenlere devletin arsa tahsisi, kredi kefaleti, hizmet alımı taahhüdü gibi sağladığı kolaylıkların yanı sıra, ciro garantileri ile yaşama geçirildi

Bir dizi cömert teşviklerle, çoğu da AKP rejimine yakın sermaye grupları ve yabancı firmalar tarafından hayata geçirilen bu projelerin, ekonomi 2018 sonrası daralmaya başlayınca, umulan araç ve yolcu geçişleri ile havaalanı trafikleri hedeflerin çok altında kalmaya başladı. Pandemi süreci, bu olumsuzluğu iyice dibe çekti.

Hem son iki yılda hem de 2020'de döviz fiyatının sert yükselişleri, döviz üstünden ifade edilen karşılıklı yükümlülükleri ağırlaştırdı. Üstlenici firmalar, düşen, hatta İstanbul Havalimanı'nda olduğu gibi pandemi aylarında sıfırlanan cirolar karşısında kredi taksitlerini, devlete karşı taahhütlerini karşılayamıyorlar, kur artışlarının getirdiği ek yükler altında iyice bunalıyorlar.

Pandeminin getirdiği bilinmezlik, üstlenici firmalarının ayakta kalmalarını iyice zorlaştırıyor. Devletin bu şirketlere sözleşme süresince (çoğu 25 yıl boyunca) taahhüt ettiği 142 milyar dolarlık hizmet-enerji alım taahhütleri, ciro garantileri ise merkezi bütçeye ağır yükler getirmenin yanı sıra devleti, bu firmaların yaptıkları 20 milyar dolara yakın dış borçları üstlenmek zorunda bırakabilir.

İmzalanmış sözleşmelerin tutarı 155 milyar dolar olarak ifade edilirken, bu tutarın 78 milyar dolarlık kısmı yatırım, 77 milyar dolarlık kısmı da devlete kullanım bedelini oluşturuyor. Devletin proje yapımlarını üstlenen şirketlere sözleşme süresince taahhüt ettiği kiralama, ürün-hizmet alımı ve ciro garantileri tutarları 142 milyar dolara yaklaşıyor.

Devletin, üstlenici şirketlere havaalanı yapımı, köprü-otoyol inşası, şehir hastanesi, enerji santral kurmak için sağladığı destekler ve teşviklerle, yıllara uzanan büyük taahhütlere girildiği açık. Bu sözleşmelerin ABD doları üstünden yapılması ise ülke ekonomisi açısından en ağır riski oluşturuyor.

Söz konusu anlaşmaların çoğu 15-25 yıllık süreleri içerirken, Türkiye ekonomisinin geleceği ile ilgili oldukça iyimser var sayımlarla sözleşmeler yapıldı. Türkiye ekonomisinin yıllık ortalama yüzde 5-6 büyüme temposunun altına düşmeyeceği, dışarıdan kredi bulunmasında pek fazla sorun çıkmayacağı ve döviz kurunun da olağandışı dalgalanmayacağı var sayımları yapılmış görünüyor.

Ne var ki, Türkiye ekonomisi, dünya ekonomisindeki dalgalanmalardan, faiz artışlarından, sermaye uzaklaşmasından etkilenerek eski büyüme temposunu koruyamadı, 2014 sonrası büyüme oranı önce yüzde 3-4 bandına, son iki yılda da yüzde 1,5 bandına düştü. Döviz fiyatı hızla arttı ve 2016 dolar/TL ortalama kuru 3 TL dolayında iken izleyen yıllarda yıllık ortalama yüzde 20 arttı ve doların TL fiyatının 2019 ortalaması 5.70 TL'yi, 2020 ilk 5 ay ortalaması da 6,50 TL'yi buldu.

Döviz fiyatındaki bu sert artışlar, yatırımların döviz üstünden maliyetini, devlete kira taahhütlerini, kullanıcılara ABD doları üstünden birim hizmet fiyatının TL karşılıklarını olağandışı artırdı. Devletin firmalara taahhütleri de döviz üstünden olduğu için, o yükler de dövizin yarattığı tahribat ölçüsünde bütçeye, dolayısıyla vergi mükelleflerine yansıtıldı, Sözleşme yılları boyunca yük oluşturmaya devam edeceği ise kaçınılmaz olarak karşımızda durmaktadır.

Pandemi ile birlikte, bu projelerin hizmet verme kapasiteleri yer yer sıfırlandı. Örneğin havaalanlarının Mart-Mayıs arası hizmet ciroları neredeyse sıfıra indi; köprü, otoyol ve tünellerden daha az araç ve yolcu geçti. Bu olağanüstü talep düşüşü, mega projelerin üstlenicisi olan firmaları ağır biçimde vurmuş durumda. Projelerini ağırlıkla dış kredi ile gerçekleştiren bu firmalar, bir yandan kredi taksitlerini ödeyememe, bir yandan da döviz fiyatının sert artışı sonucu ağır kur zararları ile karşı karşıyalar. Havaalanı işletenler, devlete yıllık kiralarnı hem de döviz üstünden ödemeleri gereken kiralarnı ödeme kapasitelerini kaybetmiş durumdadalar.

Devlet ise, gerçekleşemeyen hizmet arzı nedeniyle, işletmecilere garanti ettiği cirolardan kaynaklanan yükü üstlenmiş ve bütçeye taşımış durumda. Ayrıca özellikle şehir hastaneleri özelinde üstlenilen döviz üstünden kira ödeme şartı, dövizin hızlı değer kaybı ile Sağlık Bakanlığı bütçesine ağır kur zararlarını taşımış durumda.

Devletin 142 milyar dolarlık, sözleşme sürelerine yayılan yükümlülüklerinin 81 milyar dolarlık kısmını şehir hastanelerine kira ödemeleri oluşturuyor. Rusya ile yapılan Akkuyu Nükleer Santrali anlaşması ile öngörülen elektrik satın alma taahhüdü, devletin sırtında 35 milyar dolarlık ikinci ağır yükü oluşturuyor.

Mega projelerin tünel, köprü-otoyol yapımı ile ilgili 7 tanesi için 17,2 milyar dolarlık dış kredi anlaşması imzalandı. Devlet, kreditelere, ödemelerde aksama olması halinde bu dış borçları üstlenme sözü vermiş durumda.

Mega projeler arasında mega yıkıntı olma riskini en çok İstanbul Havalimanı taşıyor. Cumhurbaşkanı Erdoğan'a yakınlıkları ile bilinen 5 firma tarafından 2013'te imzalanan anlaşma ile İstanbul'un kuzey ormanlarında, ağır çevre tahribatı yaratarak inşa edilen ve 10,2 milyar Euro maliyetli olması öngörülen bu havalimanı ilk fazda yıllık 90 milyon yolcu kapasiteli olarak 2019'da hizmete açıldı. Devlete 25 yılda 22 milyar Euro kira ödeme taahhüdü olan projenin, pandemi sonrası bu taahhüdünü yerine getirmesi hiç de kolay görünmüyor. Birer mega yıkıntıya dönüşen mega projelerin zorunlu olarak devletleştirilmesi beklenirken, bunların başında iddialı ve her adımı ağır tartışmalar, polemikler içeren İstanbul Havalimanı yatırımı geliyor.

Havaalanı dışında, pandemi ile araç ve yolcu trafiğinde sert düşüşler yaşayan 3. Boğaziçi Köprüsü, Avrasya Tüneli, Osmangazi Köprüsü- İzmir otoyolu gibi dev projelerde sözleşme taahhütlerinin ne kadarının yerine getirebileceği ve kârlı işletmeler olarak hayatta kalıp kalamayacakları ise büyük bir soru işareti.

Bankalara basınç

Bütüncül bir plan eksikliği ve ortaya çıkan yan etkilerle kısa vadeli geliştirilen hamleler, finans sistemini daha fazla riske sokarken, krizi bankacılık sistemine yayma ihtimalini de büyütüyor.

BDDK'nın, aktif rasyosu hesabını Mayıs ayında bankalara zorunlu kılması da yan etkileri sınırlamak amaçlı yapıldı. Dış finansman kısıtları, artan kur ve risklilik nedeniyle iştahı azalan özel bankaların gerek reel kesime gerekse kamuya borç verme eğilimi zayıflayınca, aktif rasyosu aracı devreye sokuldu.

Ülkenin finansal bilançosunu, özel kesimi de zorlayarak fiilen konsolide etme gayreti var. Farklı döviz satış yöntemleri, Merkez Bankası bilanço uygulamaları ve tahvil alımı gibi yöntemlerle Merkez Bankası, Hazine ve kamu bankalarının bilançoları, pratikte konsolide edildi. Bankalarla yapılan swaplar ve aktif rasyosu gibi uygulamalar da konsolidasyonun ikinci adımı olarak geliştirildi.

Bu yeni araçlar nedeniyle, bankaların kendi bilançoları üzerindeki kontrolleri giderek azalıyor. Bu yapı tabii ki bankaları zorluyor, yabancı bankaları Türkiye'de kalıp kalmama kalma konusunda kuşkuya düşürüyor. Bankalar kendi enflasyon ve aktif kalitesi algıları ile uyumlu bir fiyatlama gerçekleştiremez duruma geliyorlar ve basınç sonucu önemli bir faiz riskine maruz kalıyorlar.

Şirketlerin mali bünyesi ve bunların bankaların aktif kalitesi üzerindeki olası yansımaları, yeni bir enerji gerektiriyor. Banka ve şirket bilançoları olumsuz etkileşim halinde. Maliyetin tüm kesimler arasında adil bir şekilde paylaşıldığı bir çözümlenme ihtiyacı giderek artıyor.

Piyasa faizleri şu anda birçok farklı kurumun koordinasyonu ile düşük tutuluyor. Dış sermaye büyük ölçüde devreden çıktı. Böylece içerideki aktörleri aktif rasyosu gibi dolaylı veya diğer doğrudan araçlarla koordine ederek faizleri düşük tutmak,

belki bir süre için mümkün, ancak sürdürülebilir olmadığı birçok gözlemci tarafından dile getiriliyor.

Enflasyon kumarı

Mevcut stratejinin işlemesi için Mayıs ayında yıllık yüzde 11,4'e ulaşmış enflasyonun düşmesi ve faizlerin düşük kalması gerekiyor. Tersini yaşanırsa, özellikle kamu bankalarında önemli zararlar oluşacak. Enflasyon yeterince düşmezse ilerde faizi düşük tutabilmek için bütün bu yan etkileri olan ilaçlara yenilerini eklemek gerekecek.

Merkez Bankası'nın yüzde 8.25 seviyesindeki politika faizi ile yıllık enflasyon arasında şimdiden 3,1 puan fark var. Bu durum faiz indirim temposuna ilişkin soru işaretlerini artırıyor. Merkez Bankası'nın yılsonu enflasyon tahmini yüzde 7,4 olarak ilan edildi. Merkez Bankası, bu tahmine güven sağlayarak faiz indirimine devam edeceği iddiasını sürdürüyor ama bu kolay olacağı benzemiyor. Özellikle döviz kuru yükselişinden ve kontrol altına alınamayan gıda enflasyonundan kaynaklı bir tüketici enflasyonu, tehdit olmayı sürdürüyor ve oyunu bozacağı benziyor.

Kredi musluklarını açık tutmaya devam etmenin, ya kur üzerinden ya da talep üzerinden fiyatları olumsuz etkileyeceği, dolayısıyla enflasyonun çift hanede seyrine neden olacağı, bunun da birçok dengeyi bozması muhtemel görünüyor.

Sonuç

AKP yönetimi, uzun süredir kan kaybı yaşayan ekonomiye kalıcı çözümler üretmiyor, üretmesi de kolay görünmüyor. Döviz kazandırma yeteneği güçsüzleşmiş ekonominin dış kaynaklara olan bağımlılığı, dış yatırımcının çıkış yaptığı son yıllarda ekonomiyi sık sık sarsmaya yetiyor. Dış kaynak bulmanın kolaylığına aldanan iktidar, hesapsızca üstlendiği döviz riskinin altında iki büklüm kalıyor.

Pandemi öncesi döviz krizi ile sarsılan ekonomi hızla küçülme eğilimine girerken işsizlikte tırmanma, enflasyonda iki haneliliğe saplanma zafiyetleri sergiledi. Pandemi ise bu yapıya tuz biber ekti. Ortada pandemi sonrasında kullanılacak Hazine kaynağı bırakmayan rejim, daha çok genişletilmiş para politikaları ile dümen tutmaya çalışıyor. Ekonominin sert düşüşünün önünü kesmek için salgını önlemeye dönük tedbirleri erkenden kaldıran rejim, şimdi ülkeyi, ikinci bir dalğanın riski altına soktu. Enflasyonu tek haneye indirme yönünde henüz bir gelişme görülmez iken ucuzlatılmış kredi faizleri ile ekonomi iç taleple canlandırılmaya çalışılıyor.

Kredi musluklarının sadece kamu bankalarına değil özel bankalara da açılmaya zorlanması ile büyümede düşüş frenlenmek isteniyor. Ne var ki, bu yaklaşım, birçok yan etki yaratarak yeni sorunlara yol açıyor. Değersizleşen TL karşısında döviz yönelme, bu yan etkilerden biri. Dahası, genişletilmiş para politikası, enflasyonu tırmandıracak rüzgarlar da taşıyor. Dış kaynak bulmada iyice tıkanan rejim, içeriye ve dışarıya güven veremedikçe, bünye daha da güçsüzleşip daha da kırılgan hale geliyor. Ekonomik anlamda güçsüzleşmekten mağdur olanların sayısı her geçen gün daha çok artıyor ve genel durum siyasi değişim talebini büyütüyor. Bu siyasi değişim basıncının önümüzdeki günlerde daha çok öne çıkması beklenebilir.

"Sanayinin Sorunları ve Analizleri" raporlarının tüm sayılarına aşağıdaki adresten ulaşabilirsiniz.

<http://www.mmo.org.tr>

TMMOB
Makina Mühendisleri Odası
Haber Bülteni

Haziran 2020
Sayı 264 Ekidir

MMO Adına Sahibi ve
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Yunus YENER

Sayfa Tasarımı
Münevver POLAT

Yönetim Yeri
Meşrutiyet Cad. No: 19/6. Kat
06650 Kızılay / Ankara
Tel: (0 312) 425 21 41 Faks: (0 312) 417 86 21
<http://www.mmo.org.tr>
e-posta: mno@mno.org.tr
basin@mno.org.tr